

ТЕКСТИЛНАТА ИНДУСТРИЯ ВЪВ ВАРНЕНСКИЯ РЕГИОН (1878-1929)

Даниела Д. Попова

Abstract: *The textile industry in Varna region in the period from the Liberation of Bulgaria to the onset of the Great Depression (1878-1929) is characterized by dynamic development, modern entrepreneurial culture and technological renewal of the production. The aim of the paper is to identify the position of the textile industry of Varna and the region in the overall industrial development of the Kingdom of Bulgaria during the indicated period.*

Keywords: *textiles, industry, development*

Въведение. Предпоставки за развитието на индустрията във Варна

В доклад на Боян Абаджиев – председател на Варненската търговско-индустриална камара, от 1942 година се очертават някои предшестваци фактори, оказали влияние върху възникването и разширяването на индустриалните възможности на региона [1]. Подчертано е, че от Освобождението до Балканската война (период от около 35 години) Варна е с водещи позиции като търговски град на България. Това се дължи на вноса на колониал, манифактура и железария от средиземноморски, западноевропейски страни и от Америка. Този внос се осъществява „най-напред чрез цариградското пазарище, а след това направо от съответните страни“. Във Варна фирмите, извършващи внос на разнообразни колониални стоки, манифактури и др., осигуряват вътрешните пазари не само в североизточния край на страната, но и в цяла Северна България, пазарите в Кюстендилско, Самоковско и други западни покрайнини.

Същевременно се развива и износът на наша земеделска продукция за чужбина. Тогава храни и млечни продукти от България се търгуват с Гърция и островите по Егея и достигат до западноевропейските пристанища – Антверпен (Анверс, френското име на града в по-стари литературни източници), Бремен, Хамбург и др. Съществува и засилено търсене на земеделски стоки за износ, а варненското пристанище се развива динамично в орга-

низирването и осигуряването на този износ.

По свидетелства на Боян Абаджиев „тоя търговски вносно-износен разцвет на Варна бе пресечен от военно-политическите събития и промени, които настанаха след Балканската и особено след злополучната голяма Европейска война. Тогава намаля до минимум както вносът, така и износът през Варна, главно поради отнемането на Добруджа от общото ни отечество. Към това злополучие на Варна бе прибавено и друго. През това време нашият град започна да става прибежище и на множество бежанци и преселници от разни краища на българските земи - най-много от Добруджа, Македония и Тракия, а това още повече засили безработицата в западния ни град и отегчи стопанското му положение. И в административно отношение Варна се ограничи, като остана в съвсем малък район, безпомощна да настани поне част от безработното си население“ [1].

В този период Варна реагира емоционално и търси подкрепа от държавата „да се загрижи за съдбата на този свой голям град“, да се изравни ж.п. навла Варна – София с тази Бургас-София, както и да се предприемат други мерки „за съвземането на града ни“. Всички тези мерки и средства се прилагат за търговския живот на града, „който бе осъден да си отиде безвъзвратно без надежда да бъде повторно възобновен...“ Нов фактор за раздвижване и съживяване на стопанския живот на Варна се явява индустрията.

Първоначално варненската индустрия включва няколко малки предприятия, „които, по размери, инсталации и по производство, едва ли биха могли да бъдат наречени индустриални“ [1]. Към 1900 година, след приемането на специфичната митническа тарифа за 1905 г. и след влизането в сила на насърчителните закони от 1905 г. и 1909 г., това положение постепенно се променя. В този период във Варна възникват нови индустриални предприятия, някои от които напълно фабрични (като пивоварница „Галата“, „сега в бездействие и демонтирана“, към 1942 г., бел. авт.), памучнопредачница „Цар Борис“, памучнотъканината на „Г. Х. Дечев“ (сега известната фабрика „Текстил“, към 1942 г., бел. авт.), голямата мелница „Сила“ („отпосле мелница „София“, сега в бездействие“, към 1942 г., бел. авт.), две модерни кожарски фабрики, нефункциониращи към 1942 г., три механизирани железарски работилници и др. Същевременно старата стъklarска фабрика в Гебедже се преобразува, а най-големите мелници в Река Девня се превръщат във валцови, с най – модерни двигатели и инсталации. В съседство с тези мелници възниква и единствената в България тогава фабрика за ютени изделия, след това преместена в град Варна.

След приключването на войните, през първите две години (1919-1920), това развитие на индустрията отбелязва бавен подем поради затруднените връзки с чужбина за доставка на необходимите съоръжения за обновяване на амортизирания фабричен инвентар и вноса на суровини и полуфабрикати. От 1921 г. в продължение на десет години стопанският живот се развива с бързи темпове, а индустрията отбелязва ръст. Възникват нови фабрични предприятия - консервни, рафинерийни, ножарски, метало-леярни, за строеж и поправка на кораби, за памучни тъкани, за макарони, фидета, бояджийски, пастели, тебешери, бои, сапуни, взривни вещества, въгледвуокис, винервайс и др. Развиват се и други индустриални браншове на Варна чрез модерните мелници в Река Девня, стъklarската фабрика при гара Гебедже и чрез създаването на механизирани, металообработващи, дърводелски и занаятчийски рабо-

тилници. Възникването и развитието на нови индустриални производства едновременно протича с постоянно разширение и техническо усъвършенстване на самите предприятия от варненската индустрия като това става първостепенен стопански фактор в цяла Североизточна България.

Текстилните предприятия „Текстил“, „Цар Борис“, „Кирил“, „Пилософ, Каракунев & Сие“ са сред образцовите и първостепенни предприятия в страната, както и ножарските „Братя Цанкови“ и „Кисъв & Георгиев“, металообработващите „Вулкан“, „Кораловаг“, „Партамянови“, „Енгибаров“, „Лорм“, кооперация „Черно море“, „Зантопулов“ и др. Усъвършенстват се консервните предприятия „Бр. Кирякови“, „Илия Иванов“, „Черно море“ и др., както и за растителни масла - „Ст. Донев & Синове“, тестената индустрия и др. [1].

По информация от доклада на Боян Абджиев общите статистически данни (вложен капитал, двигателна сила, работници, производство и др.) извеждат индустрията на град Варна на първо място в цялостната българска промишленост в числеността на административния, техническия и работническия персонал, заедно със заплатените за него заплати и надници, което ясно показва социалната ангажираност на службите в града. Подчертава се, че количествата произведена продукция нарастват и достигат до все по-широк обхват на вътрешния пазар на страната.

В заключение се обобщава, че: „Ето, този промишлен успех на варненци, трябва да признаем, е най-важното средство за стопанското възможване на загинала Варна, единственият почти лост към предишното ѝ благосъстояние, което тя някога имаше като пръв търговски град на България. Не само развитието на нашия град е стопански свързано с родната индустрия, но и стопанския възход на страната ни зависи от индустрията. Здрава стопанска България ще имаме тогава, когато е здрава и мощно развита нашата национална индустрия. Това не може да не се схваща от нашите стопановеди и те винаги ще насочват правилно развитието на индустрията ни. При новите си територии и при още по-голямото

си разширение, България не можа да получи достатъчно работна земя, за да задоволи нуждата на масата безземлени български селяни. Следователно, не може да се дири препитание на българина единствено и само в земеделието. Развитието на индустрията идва да помогне при разрешаването на този голям проблем. Ние, варненци, трябва да разберем това и да искаме едно особено голямо внимание и грижи от държавата към индустриалния развой на Варна и околията ѝ. Нашият град, който прибра хиляди пришълци от всички поробени български покрайнини, заслужава такава подкрепа, за да затвърди своето важно гранично положение и да се издигне като неувязвима опора срещу открития север“ [1].

Възникване и развитие на текстилната индустрия в България

Текстилната промишленост в България се заражда през първата половина на XIX век и отбелязва ръст в периода след 1829 г., когато се създава редовна турска армия. Градовете Сливен и Котел се специализират като главни центрове на производството на аби, а Карлово и Калофер – на гайтани. С нарасналите нужди от текстилни продукти и произведения на изкуството за обширната турска империя вследствие на реформите на султан Махмуд II от 1826 г., които се отнасят и за вида на военните униформи, отделните производители не успяват самостоятелно да осигуряват и търгуват стоките си. Тази дейност се осъществява от по-заможните търговци на текстилни произведения. „Те закупуват произведенията на дребните предачи и тъкачи и ги продават на богатите пазари на империята. От своя страна търговците снабдяват занаятчиите със сурови материали“ [4].

В текстилната промишленост манифактурата възниква най-напред в гайтанджийството (в градовете Карлово, Габрово и др.), а по-късно и в производството на платове. Ръчно произведените текстилни произведения срещат конкуренцията на по-евтините фабрични изделия и трудно прокарват конкурентните предимства на отрасъла. Това е причина да се проучи възможността за създаването на текстилни фабрики. Така през

1834 г. се създава първата фабрика на Добри Желязков в Сливен за аби и сукна. Пътешественикът Ф. Каниц, който посещава България през 1872 г. пише, че „във фабриката има 14 белгийски стана за сукна и 88 тъкачни стана за шаяк“; фабриката е „най-голямата забележителност на града“ и „твърде голяма рядкост в империята на султана“ и изтъква, че „във всички помещения на голямата сграда цари забележителна чистота и ред“ [2]. С ферман на султан Махмуд II (1808-1839) от 1836 г. ръководството на фабриката за сукно в Сливен се възлага на Добри Желязков. Няколко години по-късно (през 1847-1848 г.) [5] големият търговец и чифликчия Гюмюшгердан създава от малка тъкачна работилница, основана още през 1820 година от Атанас Гюмюшгердан [6], в с. Дермендере, Пловдивско, втората такава фабрика. В нея работят главно затворници и се произвеждат платове за турската армия. Започват да функционират и няколко фабрики за коприна, които се финансират с чужди капитали. Преди Руско-турската война във вълненотекстилната промишленост работят общо 470 работници, а в копринената - 170 работници.

След Освобождението центрове на текстилното производство остават градовете с развито манифактурно производство като Сливен, Габрово, Казанлък, Карлово, Трявна, Самоков и др. Създаването на нови текстилни фабрики се забавя. През 1887 г. броят на текстилните предприятия е само 6, предимно за производство на вълненотекстилни произведения.

Следва да се отбележи и развитието на нововъведенията, които благоприятстват текстилната промишленост през този период. Сред тези нововъведения и събития са:

- 1883-1884 г. - създаване на „изкуствена коприна“, конци от нитроцелулоза за електрически крушки от Джоузеф Уилсън; получен немски патент на изкуствена коприна, изработена от динитроцелулоза, от графа на Шардоне Louis Marie Hilaire Bernigaud de Grange;

- 1889 г. - граф Шардоне де Грандж показва изкуствената коприна на световното изложение в Париж;

- 1891 г. - поставя се начало на производството на изкуствена коприна в Безансон;
- 1892 - получен патент за вискоза, произведена от Чарлз Фредерик Крос, Англия;
- 1895 г. - започва производството на синтетични влакна от Макс Фремери и Йохан Урбан, Германия;
- 1897 г. - създаден е тъкачен стан с електрически двигател от Вернер фон Сименс, Германия;
- 1899 г. - изобретяване на тъкачен стан с автоматична смяна на бобини от Northrop;
- 1905 г. - произвежда се целулозна ацетатна прежда в процес на сухо въртене от Eickengrün и Beckert, Германия; създадена е вискозната фабрика на Courtauld Ltd. в Ковънтри;
- 1918 г. - изобретена е машина за предене с електрически двигател от J. P. Laertsch в Winterthur, Швейцария;
- 1920 г. - изследване на структурата на макромолекулите от Херман Стаудингер; полимеризацията се използва за изкуствени влакна; компанията DuPont, САЩ, е първата, която произвежда изкуствена коприна;
- 1928 г. - създадена е машина за тъкане с шатъл совалка от R. Rossmann, Германия; по-късно усъвършенствана от швейцарската компания Sulzer [7].

Текстилната индустрия във Варненски регион

Във Варненския регион след Освобождението до към края на 19 век се правят опити за създаване на текстилни предприятия. От докладите на Варненското окръжие е отчетено, че през 1886 г. в град Каварна, влизащ тогава във Варненски окръг, е построена фабрика за шаяци и сукна на Амира Василев. Поради чуждестранната конкуренция той скоро е принуден да промени производството. В началото на 90-те години започват да функционират и две плетачници: на Мария Х. Тодорова – за вълнени прежди, детски плетени дрехи и чорапи, с две машини, обслужвани от три работнички, и плетачницата на руския емигрант М. Тимофеев – с четири машини, обслужвани от десет момичета. Няколко години по-късно са открити още две плетачни

работилници, така че през 1899 г. във Варна действат три работилници, новосъздадените и тази на М. Тимофеев. Плетачното производство с ръчни машини не може да се конкурира с чуждестранни фабрики, оборудвани с високопроизводителни машини. В началото на века плетачните работилници се закриват. Те са в основата на първите опити за създаване на текстилна промишленост в град Варна. „На управляващите среди започва да става ясно, че без намесата на държавата в България трудно ще се създаде национална индустрия, която да задоволява нуждите поне на местния пазар. През първото десетилетие на XX век текстилната промишленост в страната се развива динамично. Настъпват съществени изменения не само в темповете на развитие и увеличаването на броя на ангажираните работници, но и в усъвършенстването на техническата база. Във всички вълнотъкачни предприятия до избухването на Балканската война се минава на механични станове. Бързо се развиват и другите клонове на текстилната промишленост, като килимарството, плетачеството, въжарството, производството на ленени, копринени и памучни платове. През 1911 г. в България има 72 текстилни предприятия с 4257 работници. Но все още съществува голямо несъответствие между отделните отрасли. Така например през 1909 г. от 61 насърчавани предприятия в текстилната промишленост 46 са за преработка на вълна, а само 15 за преработка на памук, лен, юта и коприна“ [4]. По-бавното развитие на памукотекстилното производство се свързва с нуждата от повече капитални вложения за построяване на модерни фабрики, които да са конкурентоспособни. Липсват и традиции в тези производства. Затова до Балканските войни фабриките за памучен текстил се създават предимно с чужди капитали.

Първата памукопредачна фабрика в България след Освобождението е създадена със смесени англо-български капитали в град Варна. Местонахождението ѝ не е случайно, а съобразено с възможностите на града като най-голям пристанищен център в страната с налична ж.п. гара. До Балканските войни в България не се отглежда памук и цялото про-

изводство на фабриката зависи от вноса на тази суровина. Освен това, преждите, произведени в България, не са индустриални, а за домашна употреба и трябва да се пласират из цялата страна. „Памукопредачната фабрика е построена до старата ж.п. гара и още от създаването си разполага със свой ж.п. клон и с магазини в страната. Концесията за построяване на фабрика е дадена през 1896 г. (една година след излизането на Закона за насърчване на местната промишленост) на няколко граждани: Никола Хаджипуло, Константин Бебис, Стефан Симеонов, Иван Симеонов и др., които от своя страна я преотстъпват на английска фирма от Манчестър, известна в България под името Първо българско анонимно привилегировано дружество за памучни прежди „Принц Борис“. Варненската община отстъпва на компанията 10 000 кв. м. площ за построяване на фабрични здания. Капиталът, с който разполага акционерното дружество, е 1 500 000 лв., 2/3 от него е английски дял и 1/3 - български. Изгодата, очаквана от тази първа българска фабрика за памучни прежди, е толкова голяма, че от българска страна участват самият княз Фердинанд, на чиито първороден син е кръстена фабриката, д-р Константин Стоилов – председател на народняшкото правителство и други видни политически дейци и индустриалци“ [4].

Създаването на крупни, модерно оборудвани фабрики е типично за развитието на памукотекстилната промишленост у нас. Това се дължи до голяма степен на митническите тарифи от 1904 г. В доклад на варненското окръжие от 1903-1904 г. се отбелязва засилената чуждестранна конкуренция, с която се налага да се справи „Принц Борис“ още в първите години от функционирането си. С откриването на памукопредачната фабрика „Принц Борис“ през 1898 г. се поставя началото на текстилната промишленост във Варненски окръг. Капиталите, вложени за построяване на фабриката, както броят на работниците и монтираните мощности, я нареждат на първо място сред текстилните предприятия в България. Така например през 1904 г. вложеният основен капитал във фабриката възлиза на 1 644 232 лв. при средно 146 145 лв. на

предприятие за останалите фабрики в страната. В първите години във фабриката работят 560 работници, което надвишава повече от 10 пъти средния брой работници в едно текстилно предприятие в началото на века. Мощността на парната ѝ машина от 700 конски сили също е над средните мощности на текстилните предприятия в страната до Балканските войни. Фабриката има монтирани 12 500 вретена. След 1902 г. броят на работниците е значително намален, тъй като е повишена квалификацията им. Така през 1903 г. работниците вече са 350 – 400 души и численият им състав се запазва такъв до Балканските войни. От 711 476 кг прежда, произведена през 1900 г., през 1911 г. продукцията на фабриката достига вече около 1 500 000 кг памучни прежди, което показва нараснала производителност на труда. Това количество в голяма степен задоволява нуждите на страната от домашни прежди.

Големите печалби, реализирани в текстилната промишленост, стават привлекателни за варненски търговци, които имат икономически основания да насочат капиталите си за построяване на нови текстилни предприятия. Така през 1902 г. варненските търговци – ангросисти братя Хаджидечеви получават концесия за строеж на фабрика в с. Река Девня „за тъкане на всякакъв вид памучни влакна, обикновени и четворни, белени и небелени, оксфорти и цветни аладжи, с район окръзите Варненски, Шуменски, Разградски и Силистренски“. Няколко години след създаването на първата памукопредачна фабрика в с. Река Девня, през 1903 г. е открита и първата българска памукотъкачна фабрика „Прогрес“. Първоначално във фабриката са монтирани 40 стана, обслужвани от 25 работници, но скоро броят им нараства на 55 души. За задвижване на станове се използва водна сила. Капиталът, вложен в построяването и оборудването на фабриката, е 200 000 лв. Фабриката дава продукция от около 100 000 кг памучни платна годишно. По данни от Тодор Парушев [4] през 1906 г. фабриката е преместена в град Варна, край кв. „Аспарухово“, както поради по-големите пазарни възможности, така и заради избягване на

честото боледуване на работниците поради недобрите здравословни условия на труд в с. Река Девня. През 1910 г. броят на станове достига 220, обслужват ги около 400 работници. За разлика от памукопредачната фабрика, в която работят предимно работници от град Варна, във фабрика „Прогрес“ широко се прилага системата за набиране работници от отдалечени места и региони на страната, които живеят на пансион във фабриката.

До 1910 г. във Варненски регион изцяло се концентрира производството на памучен текстил. Памукотекстилният персонал се състои от 652 души, работещи в двете варненски памучни фабрики. Отчита се най-голяма численост на работници в памукотекстилната промишленост – 326 души на предприятие. Във варненските памукотекстилни предприятия през 1912 г. са съсредоточени 90% от всички работници в памукотекстилната промишленост на България и до Балканските войни Варна е най-голям памукотекстилен център.

Във връзка със създаването на памукопредачната фабрика „Принц Кирил“ и вноса на памучни прежди в началото на века се формира нов отрасъл, подкрепян от държавата – бояджийството на памучни прежди. Първата бояджийска фабрика на град Варна започва своята дейност благодарение на чешки капитал. През 1910 г. е открита друга бояджийница – „Никола Сие Вичев“. Най-известна е парната бояджийска фабрика „Орел“, започнала своята дейност през 1909 г. с Асен Николов, бъдещият собственик на най-голямото текстилно предприятие в България между двете световни войни – „Текстил“. През 1910 г., за да разшири производството и да открие памукотъкачна фабрика, Асен Николов влиза в съдружие с Паница и под името „Паница сие Николов“ фабриката е известна до 1918 г. Според анкета от 1911 г. в нея работят 20 души. Основната цел на двамата съдружници е изграждането на тъкачна фабрика. Те построяват ново, по-голямо помещение, поръчват от Белгия станове за тъкане на памучни платове. Поради избухналите Балкански войни станове остават до 1918 г. в Солунското пристанище.

В град Варна се създава и текстилно производство, типично за градовете, в които живеят арменци. През 1896 г. избягали от Цариград арменци организират две язмаджийски (за боядисване и щамповане на забрадки) работилници. В тях работят над 100 души, предимно арменци.

Тодор Парушев извежда извода, че развитието на текстилната промишленост във Варненски регион за периода от 1899-1912 г. се характеризира с израстване на града като един от най-големите центрове на текстилната промишленост, въпреки липсата на традиции преди това. Разгледан като цяло, текстилният производствен персонал към 1910 г. е съсредоточен главно в три селища: Габрово – 30%, Сливен – 22% , Варна – 12%. Останалите текстилни работници са разпръснати в редица селища, като Панагюрище – с развито килимарство, Асеновград – с копринена индустрия и др. Във Варна през 1910 г. работят 15% от фабричните текстилни работници в страната. Избухналите Балкански войни, а скоро след това и Първата световна война, прекъсват възходящото развитие на младата българска промишленост. Влошава се икономическото състояние на страната през 1916 г., когато според Съюза на българските индустриалци работят едва 55.67% от предприятията, при това някои от тях функционират нередовно. Това принуждава Военното министерство да пристъпи към милитаризиране на редица предприятия от 1916 г. „В особено тежко положение изпада варненската текстилна промишленост, тъй като за разлика от другите текстилни центрове с развита вълненотекстилна индустрия, варненските предприятия работят изключително с вносни суровини. Поради намаление на вноса някои предприятия се закриват, други работят нередовно, трети се преустройват към нови производства. От материалите по покупко-продажбата на фабрика „Принц Борис“ през 1925 г. се вижда, че фабриката не е работила 10 години, т.е. от 1915 г., когато България участва в Първата световна война на страната на централните сили. Вероятно това е причината английската фирма да остави производството в една противникова

страна, каквато се явява България.“ [4].

Икономическата криза не засяга еднакво всички отрасли на промишлеността. След войната текстилната индустрия произвежда през 1921 г. едва 64% от нивото през 1912 г. От второ място след хранително-вкусовата промишленост по относителен дял в общото производство тя отстъпва на трето, а по брой на предприятията и работниците заема петото място. В нея остават 8% от работниците и 6.8% от производството на цялата промишленост. Вносът на текстилни произведения през този период превишава близо три пъти местното производство.

През 1922 г. във Варненски окръг работят 76 предприятия, от които само две са текстилни и са с 226 работници – фабриките „Текстил“ и „Кирил“. Възстановяването на текстилната промишленост на предвоенното равнище се забавя до 1925 г. Най-голяма активност след войните проявява собственикът на малката бояджийска фабрика „Орел“ Асен Николов. Той става инициатор и председател на управителния съвет на АД „Текстил“, създаден на 17 юли 1918 г., с 5 000 000 лв. основен капитал, който скоро след това е увеличен на 30 000 000 лв. Само за няколко години Асен Николов придобива по-голямата част от акциите на дружеството. През 1919-1920 г. „Текстил“ става собственик на памукотъкачната фабрика „Прогрес“ и бояджийската фабрика „Орел“. Увеличава се броят на служителите от 216 през 1924 г. на 329 през 1925 г. Работят предимно жени и деца. Увеличават се и мощностите на фабриката. През 1925 г. фабриката разполага с два дизелови двигателя с обща мощност от 500 конски сили. Същата година акционерно дружество „Текстил“ получава свидетелство за регистриране на собствена марка на платовете, които произвежда. Това, както отбелязва Тодор Парушев, показва подобряване на качеството на продукцията и спечелване реноме на българския пазар.

В периода до 1925 г. започват да функционират и няколко нови текстилни предприятия. През 1922 г. е създадена малка памукотъкачната фабрика за производство на цветни тъкани на едрия търговец на памучни

прежди Каракунев, под името „Пилософ сие Каракунев“. През 1922 г. се открива и голямо текстилно предприятие в град Провадия от бившите собственици на памукотъкачната фабрика „Прогрес“, като братя Хаджидечеви основават събирателно дружество „Лен“. Същата година наемат недовършеното здание на Христо Горнев и откриват тъкачна фабрика за памучни и ленени тъкани. Първоначално фабриката работи с 8 стана, закупени на цените на старо желязо от Англия, обслужвани от 30 работници. Така в текстилната промишленост на Варненски регион през 1924 г. са заети 345 жени и 148 мъже, или общо 494 работници. Въпреки възстановяването на повечето предприятия, създадени до войните, и откриването на нови през 1924 г. все още не е достигнато нивото от началото на века, когато само във фабрика „Принц Борис“ работят 560 работници. Затова се счита, че възстановителният период на Варненската текстилна промишленост е завършен през 1925 г., когато след 10-годишен престой отново работи и най-голямата текстилна фабрика до войните – „Принц Борис“. След Първата световна война английският капитал отстъпва на италианския, който също се насочва към памукотекстилната промишленост. През 1925 г. се създава италиано-българското акционерно дружество „Цар Борис“ с 10 000 000 лв. основен капитал. От деветимата акционери само трима са българи, а останалите – италианци. Главни акционери са братя Жак и Рафаел Сузин от Милано. Общо 93% от вложения капитал е италиански и само 7% - български. „През май 1925 г. фабриката е закупена от старите ѝ собственици в окаяно състояние“ [4].

С пускането на първата памукотекстилна фабрика „Принц Борис“, преименувана от 1925 г. на „Цар Борис“, с функционирането на старите фабрики за памучни и ютени платове и преди и строежа на нови фабрики, с усвояването на нови производства на ленени и въжени изделия текстилната индустрия във Варна започва отново да се развива с бързи темпове. За разлика от предприятията, строени до войните, новите фабрики са много по-малки. В най-голямата от тях „Лен“ първо-

начално работят едва 30 работници.

След 1924 г. до 1929 г. е предприета временна и частична стабилизация на капитализма. Изготвен е нов Закон за изменение и допълнение митническите тарифи, според който едни от най-големите мита се налагат на текстилните стоки. В периода до 1929 г. търсенето на текстилните стоки на вътрешния пазар е още много голямо. Текстилт се явява основно перо на вноса, за което се изразходват огромни средства и ресурс. Така например през 1922 г. от общо 2 921 000 000 лева внос текстилните стоки представляват 1 260 670 000 лева, или 43% от общия внос. Затова новите протекционистични мита и привилегиите за развитието на индустрията първоначално създават благоприятни предпоставки за големи капиталовложения в текстилната промишленост.

Заключение. Някои изводи

Първо. Индустриалното развитие на България в посочения период следва световните тенденции и генерира капиталните вложения на развитите западни индустрии като се налага да отличи конкурентните си предимства в среда, в която модата и текстилното производство непрекъснато се усъвършенстват с образци с наложени имена и брандове от втората половина на 19 век до 20-те години на 20 век (Жак Дусе, Чарлз Уърт, Пол Поаре, Жан Ланвен, Мариано Фортунни, Коко Шанел, Жан Пату и др.)

Второ. „Едрата индустрия в България възниква в много случаи като трансформация на занаятчийското и традиционното домашно пазарно производство (Габрово, Сливен, Шумен), поради което тези традиционни центрове предизвикват интерес у чуждите инвеститори главно в областта на текстилната, кожарската и отчасти пивоварната промишленост. Като главни центрове на едрата индустрия се оформят София, Русе, Варна и Пловдив и именно те са най-привлекателните по отношение проникването на чужди капитали в България“ (за периода 1878-1928 година, бел. авт.) [3].

Трето. Съществували са индустриални производства на платове (ленени, коприне-

ни и памучни), памук и други артикули на текстилната промишленост, които са благоприятствали привличането на капитали, на образовани и обучени инвеститори в бизнес начинания и предприемачески инициативи на Варненския регион. От друга страна производството с пълен затворен цикъл осигурява конкурентни предимства и по-важното е, че дава възможност да се прави висша мода (Haute Couture) преди 1944 г., а не само прет-а-порте колекции както в наши дни.

Четвърто. Индустриалното развитие е съпътствано с идеологическа риторика и субективизиране на гледните точки относно икономически показатели за ефективност на производствени и промишлени резултати. Това създава предпоставки за сформирването на т.нар. „текстилен пролетариат“ (Г. Георгиев, 1966) и продължаваща идеологическа вместо законодателно-нормативна дискусия относно големите индустриалци и предприемчивостта им след Освобождението на България до Великата депресия от 1929 година. Като член на ЕС Република България следва да спазва десетте принципа на т.нар. Small Business Act от 2007 година и да създава благоприятна среда за предприемачески инициативи като в това число осигурява обществената подкрепа за развитието на предприемачеството в рамките на ЕС и др.

Литература:

Абаджиев, Б. 1942. Значението на индустрията за стопанското издигане на гр. Варна. В: Стопанска Варна, под редакцията на Тоню Бербатов, печатница „Войниковъ“, Варна, стр.37-41, тел.26-82.

Колева-Звънчарова, М. КЪМ ИСТОРИЯТА НА БЪЛГАРСКАТА ТЕКСТИЛНА ПРОМИШЛЕННОСТ (Документи за фабриката на Добри Желязков в Сливен). Достъпно на: https://www.bcci.bg/resources/files/Dobre_Jelyazkov.pdf.

Милкова, К. 2017. Първите сто години: пространствен анализ на преките чуждестранни инвестиции в България през 1878-1989. сп. „ГЕОПОЛИТИКА“, бр.6, достъпно на: <https://geopolitica.eu/spisanie-geopolitika/165-2017/broi6-2017/2749-parvite-sto-godini->

prostranstven-analiz-na-prekite-chuzhdestranni-investitsii-v-balgariya-prez-1879-1989.

Парушев, Т. 1981. Развитие на текстилната промишленост във Варненски окръг (1878-1929). В: Известия на Народния музей - Варна, кн. 17 (32), стр. 134-152.

Русев, И. Колко и кои са първите фабрики в българските земи до освобождението (1878 г.)? Опит за извороведски и историографски анализ, достъпно на: https://www.researchgate.net/publication/327981437_KOLKO_I_KOISA_PRVITE_FABRIKI_V_BLGARSKITE_ZEMI_DO_OSVOBOZDENIETO_1878_g_OPIT_ZA_IZVOROVEDSKI_I_ISTORIOGRAFSKI_ANALIZ, стр.38.

Стоянов, М. 2010. Исторически разкази за Пловдив през възраждането. Пътят към свободата. ФОНДАЦИЯ „БАЛКАНСКИ КУЛТУРЕН ФОРУМ“, стр.118, достъпно на: <https://libplovdiv.com/images/dokumenti/manyo%20stoyanov.pdf>.

7. European Textile Network
достъпно на: https://etn-net.org/routes/index_indust_intro_GB.htm

За контакти:

Доц. д-р Даниела Попова

ВСУ „Черноризец Храбър“, Варна

E-mail: popovadaniela@hotmail.com